

LAUREA

AMMATTIKORKEAKOULU
University of Applied Sciences

LAUREA LONG 3 | 2024

Johanna Holmikari

**Innostutaan monilukutaidosta ja digitaalisesta
ilmaisusta!**

Abstrakti

Artikkelissa kuvataan Opetushallituksen rahoittamaa ”Monilukutaito ja digitaalinen ilmaisu varhaiskasvatuksessa” -koulutusta. Koulutuksessa lisättiin ymmärrystä monilukutaidon ja digitaalisen ilmaisun merkityksestä ja mahdollisuuksista osana varhaiskasvatustyötä.

Tarvitsemme monilukutaitoa pystyäksemme ymmärtämään ja tulkitsemaan ympäristömme erilaisia viestejä muuttuvassa ja digitalisoituvassa maailmassa. Opettelemme monilukutaitoa aina kun havainnoimme, tutkimme ja tulkitsemme ympäröivää maailmaa ja luomme sitä kautta asioille uusia merkityksiä ja uutta ymmärrystä.

Tässä artikkelissa kerrotaan perusteita monilukutaidon merkitykselle ja kuvataan koulutusesimerkin kautta, miten varhaiskasvatuksessa voidaan tukea monilukutaidon ja digitaalisen ilmaisun kehittymistä moniaistisuutta, tarinallisuutta ja taidelähtöisyyttä hyödyntäen.

Asiasanat: varhaiskasvatus, monilukutaito, digitaalinen osaaminen, digitaalinen ilmaisu

Innostutaan monilukutaidosta ja digitaalisesta ilmaisusta!

Tässä artikkelissa kuvataan Laureassa vuoden 2023 aikana toteutetun Opetushallituksen rahoittaman Monilukutaito ja digitaalinen ilmaisu varhaiskasvatuksessa -koulutuksen tavoitteita ja toteutusta. Artikkelissä lisä ymmärrystä suhteellisen tuntemattomasta monilukutaidon käsitteestä korostaa monilukutaidon ja digitaalisen ilmaisun merkityksestä osana varhaiskasvatusta. Koulutuskuvauksen kautta voidaan myös osoittaa, miten monilukutaidosta ja digitaalisesta ilmaisusta voidaan myös yhdessä innostua.

Ympäröivä maailma on täynnä erilaisia merkkejä, eri tavoin kirjoitettuja tekstejä symboleja, kuvia, ääntä, digitaalista viestintää erilaisissa muodoissaan. Syntymästä lähtien olemme kosketuksissa erilaisiin merkkeihin, symboleihin ja aistiärsyksiin, joita opettelemme tunnistamaan ja ymmärtämään. Suuri määrä erilaisia aistiärsyksiä antaa meille tietoa ympäröivästä maailmasta. Tarvitsemme monilukutaitoa pystyäksemme ymmärtämään ja tulkitsemaan tuota kaikkea. Monilukutaidon opettelu alkaa jo heti syntymästä ja jatkuu läpi koko elämän. Monilukutaito niin kuin muutkin taidot syntyvät ja niiden opettelu muuttuu vaativammaksi iän karttuessa.

Kumpulainen ym. 2018 määrittelevät monilukutaidon seuraavasti: *Monilukutaito on tämän ajan ja tulevaisuuden lukutaito. Laajasti ajateltuna monilukutaito on ihmisenä olemisen ja elämisen taitoa yhä kirjavammassa maailmassa. Se on taitoa ymmärtää ja tulla ymmärretyksi. Monilukutaito on suhtautua maailmaan samaan aikaan avoimesti ja terveen kriittisesti. Monilukutaito on moninaisuuden ymmärtämistä ja moniäänisyyttä.*

Tämä määrittely osoittaa hyvin miksi on tärkeää, että monilukutaidon harjoittelu aloitetaan jo varhaiskasvatuksesta. Lasten tulisi ikätasonsa mukaisesti päästä oppimaan monilukutaitoa innostavasti ja tutkivalla leikkillisellä otteella. Monilukutaidon oppiminen on lapselle seikkailu, tutkimusmatka maailman ymmärtämiseen.

UUDET LUKUTAIOT JA DIGITALISOITUVA MAAILMA

Perusopetuksen opetussuunnitelmassa monilukutaito määritellään uuden tekstikäsitteen mukaisesti taidoksi lukea ja tulkita ympäröivää maailmaa. Monilukutaidon taustalla oleva tekstikäsite on laaja: tekstit voivat olla kirjoitettuja tai puhuttuja tai sisältää graafeja, merkkejä, kuvaa tai ääntä tai niiden yhdistelmiä. Monilukutaito on yhdistelmä erilaisia kriittistä ja kulttuurista lukutaitoa kehittäviä tekstitaitoja, jotka auttavat hallitsemaan tekstimaailmaa. Yksinkertaisesti monilukutaito tarkoittaa erilaisten tekstien sujuvaa lukemista, ymmärtämistä ja tulkitsemistä sekä niiden tuottamista ja arvottamista. (OPH 2023.)

Meitä ympäröivät tekstit ovat yhä useammin digitaalisia. Ne ovat myös jatkuvasti saatavilla älylaitteiden ja nopean tiedonsiirron ansiosta. Digitaalisessa maailmassa toimiminen edellyttää meiltä uutta lukutaitoa. Myös tiedon ja viestinnän monimuotoistuminen edellyttää lukutaidon käsitteen laajentamista myös digitaalisiin tekstiympäristöihin. (Kumpulainen 2021, 9). Monilukutaitoon linkittyä olennaisesti myös digitaalinen osaaminen vaikuttaa.

kakin nämä kaksi osa-aluetta ovat nähtävissä myös toisistaan poikkeavina, itsenäisinä osaamisen osa-alueinaan. Viimeisemmässä varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden päivityksessä monilukutaito ja digitaalinen osaaminen on kuvattu itsenäiseksi laaja-alaisen osaamisen painopistealueeksi (Vasu 2022).

Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteet asettavat varhaiskasvatukselle erityiset tavoitteet. Näistä tavoitteista puhutaan laaja-alaisen osaamisen ja oppimisen osa-alueiden käsitteiden avulla. Nämä auttavat määrittelemään varhaiskasvatustoiminnan pedagogiset tehtävät, sisällöt ja tavoitteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) kuvataan kuusi toisiinsa liittyvää laaja-alaisen osaamisen osa-aluetta: näitä ovat: ajattelu ja oppiminen, kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu, itsestä huolehtiminen ja arjen taidot, monilukutaito, digitaalinen osaaminen, osallistuminen ja vaikuttaminen. Laaja-alaisen osaamisen painopisteet ovat tulevaisuuden taitoja, joita harjoitetaan kaikilla koulutusasteilla.

Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteiden (VASU) mukaan (2022, 28) monilukutaito sisältää erilaisia lukutaitoja kuten kuvanlukutaito, numeerinen lukutaito, medialukutaito ja peruslukutaito. Monilukutaito liittyy kiinteästi ajattelun ja oppimisen taitoihin. VASU:n mukaan monilukutaitoa voidaan lasten kanssa opetella nimeämällä asioita ja esineitä sekä erilaisia käsitteitä opettelemalla. Lapsia innostetaan tutkimaan, käyttämään ja tuottamaan viestejä erilaisissa, myös digitaalisissa, ympäristöissä.

Monilukutaitoisiksi kehittyäkseen lapset tarvitsevat aikuisen mallia sekä rikasta tekstiympäristöä, lasten tuottamaa kulttuuria sekä lapsille soveltuvia kulttuuripalveluja. Monilukutaitoa tarvitaan lasten ja perheiden arjessa, vuorovaikutukseen sekä yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tukea näiden taitojen kehittymistä sillä monilukutaito edistää kasvatuksellista ja koulutuksellista tasa-arvoa. Monilukutaito on myös kulttuurisesti moninaisten viestien ja maailman ymmärtämisen näkökulmasta keskeinen perustaito. (VASU 2022.)

Digitaalinen osaaminen määritellään VASU:ssa (2022, 28) puolestaan siten, että digitaalisuus on osa yhteiskuntaa, jossa lapsi kasvaa. Digitaalista osaamista tarvitaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, yhteiskunnassa toimimisessa ja oppimisessa. Digitaalisen osaamisen vahvistaminen edistää myös lasten koulutuksellista tasa-arvoa. Varhaiskasvatuksen henkilöstön tehtävänä on ohjata lapsia digitaalisten ympäristöjen monipuoliseen, vastuulliseen ja turvalliseen käyttöön.

Varhaiskasvatuksessa tuetaan yhdessä perheiden kanssa lapsen ymmärrystä digitalisaatiosta. Ymmärrystä voidaan lisätä hyödyntämällä erilaisia digitaalisia välineitä, sovelluksia ja ympäristöjä, joita hyödynnetään monipuolisesti dokumentoinnissa, leikeissä, vuorovaikutuksessa, peleissä, tutkimisessa, liikkumisessa sekä taiteellisessa kokemisessa ja tuottamisessa. Keskiössä ovat mahdollisuudet harjoitella, kokeilla ja tuottaa sisältöjä itse ja yhdessä muiden lasten kanssa käyttäen apuna digitaalisia välineitä edistävät lasten luovan ajattelun ja yhteistoiminnan taitoja sekä monilukutaitoa. (Vasu 2022.)

Monilukutaito ja digitaalinen osaaminen kulkevat taitoina rinnakkain. Monilukutaidosta puhuttaessa nousevat myös keskeisiksi nykymaailmassa tuotetun tiedon erilaiset tuottamisen tavat ja monimuotoisen ja vuorovaikutteisen viestinnän monet muodot. Olemme aktiivisia tiedon välittäjiä, tuottajia ja tulkitsijoita. Lisäksi jatkuvasti kehittyvä digitalisaatio edellyttää hyvin monipuolista lukutaitoa. Kun pääsemme helposti erilaisen tiedon lähteille, tarvitsemme taitoja ja kehittyntä monipuolista lukutaitoa tiedon tulkitsemiseen ja arviointiin. Pohjimmiltaan tässä on kyse taidosta tulkita ja hahmottaa maailman kulttuurista moninaisuutta. (Harmanen & Hartikainen 2019, 5.)

Monilukutaidolla on myös laajat kulttuuriset ulottuvuudet. Räsänen (2019, 19) kuvaa miten monikulttuurisuus ja kielitietoisuus kietoutuvat toisiinsa monilukutaidon käsitteessä. Monilukutaito on taitoa tulkita, tuottaa ja arvioida erilaisia viestejä ja kykyä tulkita viestejä erilaisissa tilanteissa. Kun tähän vielä liitetään monilukutaitoon vahvasti liittyvä moniaistisuuden käsitys, huomaamme opettelevamme monilukutaitoa aina kun havainnoimme,

tutkimme ja tulkitsemme lasten kanssa ympäröivää maailmaa ja luomme sitä kautta asioille uusia merkityksiä ja uutta ymmärrystä.

KOULUTUKSEN TARVE JA TAVOITTEET

Laurea toteutti Opetushallituksen rahoittaman koulutushankkeen **Monilukutaito ja digitaalinen ilmaisu varhaiskasvatuksessa**. Koulutuksen tarve syntyi varhaiskasvatus suunnitelman perusteiden päivityksestä, jossa monilukutaito ja digitaalinen osaaminen kirjattiin omiksi itsenäisiksi laaja-alaisen osaamisen alueiksi. Nämä kaksi osa-alueita ovat jääneet varhaiskasvatuksen täydennyskoulutuksessa vähemmälle huomiolle, vaikka niiden tarve jatkuvasti digitalisoituvassa ja yhä enemmän monilukutaitoa vaativassa maailmassa korostuvat entisestään.

Koulutuksen nimessä käytetty digitaalinen ilmaisu viittaa digitaaliseen osaamiseen mutta painottuu lapsen oman ilmaisen tukemiseen digitaalisin keinoin. Merkittävä ja käytännönläheinen perustelu koulutustarpeelle ja digitaalisen ilmaisen käsitteen käyttämiselle löytyi Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen Karvin (2021) tekemästä varhaiskasvatuksen arvioinnista, jonka mukaan varhaiskasvatuksen kehittämistarpeena on monilukutaidon ja henkilöstön sekä lasten digitaalisen osaamisen vahvistaminen. Lasten omaehtoisen digitaalisten välineiden käyttöön on vähän mahdollisuuksia ja henkilöstö kokee osaamisen puutteelliseksi. Erityisesti valo- ja videokuvamista hyödynnetään vähän osana ilmaisua. (Karvi 2021.)

Viestien monikanavainen tulkinta ja lasten oma, kulttuuritaustat huomioiva, ilmaisu on yhä tärkeämpää. Monilukutaidon ja digitaalisen ilmaisen merkitys on keskeistä vuorovaikutuksessa, oppimisessa, leikissä, tutkimisessa, mutta sitä ei vielä osata tukea eikä sen merkitystä ymmärretä. Monilukutaito ja digitaalinen ilmaisu liittyvät myös luovaan ilmaisuun ja kulttuuriseen osallisuuteen, joita tulisi myös varhaiskasvatuksessa tukea.

Tämä synnytti tarpeen koulutukseen, joka yhdistäisi nämä kaksi osa-alueita ja innostaisi varhaiskasvatuksen henkilöstöä hyödyntämään monilukutaidon ja digitaalisten työvälineiden luovia ja leikkilisiä mahdollisuuksia tukea lasten omaehtoista ilmaisua. Koulutuksen tavoitteena oli myös vahvistaa lasten monilukutaitoa, osallisuutta ja digitaalista ilmaisua. Koulutuksessa lisättiin tietoisuutta lasten monilukutaidon ulottuvuuksista ja tuotettiin pedagogista osaamista nivoen digitaaliset menetelmät ja pedagoginen dokumentointi lasten, henkilöstön ja huoltajien arkeen.

Koulutuksen lähtökohtana oli lasten osallisuus kulttuurin vastaanottajina, tulkitsijoina ja tuottajina. Koulutus toi digitaaliset menetelmät osaksi leikkiä, oppimista, ilmaisua, tutkimista ja taiteellista kokemista. Koulutuksen keskeisenä tavoitteena oli lisätä varhaiskasvatuksessa lasten omaehtoista ja ohjattua digitaalista ilmaisua ja osaamista ja hermistää henkilöstöä tunnistamaan monilukutaidon ja digitaalisen ilmaisen mahdollisuuksia.

Koulutus rakennettiin vahvistamaan uudistuneen varhaiskasvatussuunnitelman mukaista monilukutaidon ja digitaalisen osaamisen laaja-alaista osaamista. Koulutuksessa osallistujat tutustuivat digitaalisen ilmaisen menetelmiin, perehtyivät monilukutaidon mahdollisuuksiin ja oppivat kytkemään nämä osaksi lasten kulttuuritaustat huomioivaa luovaa ilmaisua. Koulutettavia myös tuettiin ottamaan lapset mukaan koulutuksen tehtäviin. Hankkeen tuloksena syntyi lasten ideoimia omia projekteja, joissa monilukutaito, digitaalinen ilmaisu ja lasten oman kulttuurin tuottaminen mahdollistui. Osallistujia tuettiin koulutuksen aikana rakentamaan myös omia varhaiskasvatuksen oppimisympäristöjään digitaalisia menetelmiä hyödyntäväksi ja lapsilähtöisyyttä sekä kulttuurista monimuotoisuutta tukevaksi.

KOULUTUKSEN SISÄLLÖT

Avaan tässä osiossa koulutuksen rakenteen ja sisällöt sekä kuvaan koulutuksessa hyödynnettyjä työskentelytapoja. Koulutuskokonaisuudessa tutustuimme monilukutaitoon ja digitaaliseen ilmaisuun seuraavien kolmen opintokokonaisuuden kautta.

Kulkijana kulttuureissa – Matkalla monilukutaitoon -osiossa perehdyimme lasten kulttuuriin käsitteenä ja syvensimme ymmärrystä monilukutaidon ja digitaalisen ilmaisun mahdollisuuksista. Tarkastelimme verkkoluennolla kulttuurin vastaanottamista, tulkintaa ja tuottamista sekä lasten osallisuutta omassa kulttuurissa. Lisäsimme tietoisuutta monilukutaidon merkityksestä sekä sen pedagogisesta käytöstä ja laajensimme ymmärrystä pedagogisen dokumentoinnin mahdollisuuksista lapsen kuulemisen, ilmaisun ja kulttuurin mahdollistajana.

Tekijänä ja taivaanmaalarina -osiossa opimme työmenetelmiä, joiden avulla voidaan vahvistaa monilukutaidon ja digitaalisen ilmaisun osaamista. Koulutus tarjosi myös työkaluja lasten digitaalisen ilmaisun tukemiseen. Tutustuimme lasten mahdollisuuksiin ilmaista itseään valokuvauksen ja videokuvauksen kautta. ”Monilukutaidon luovat ulottuvuudet” -työpajassa tutkimme monilukutaitoa luovan ilmaisun eli draaman, kuvallisen ilmaisun ja musiikin kautta.

Me tehdään itse projekteja! -koulutusosiossa tuimme ja kannustinme osallistujia toteuttamaan työyhteisössään lasten aloitteista syntyviä projekteja, joissa lapset pääsivät tuottamaan omaa kulttuuria ja hyödyntämään digitaalista ilmaisua. Monilukutaitoa tarkasteltiin tässä osiossa yhdessä lasten kanssa tutkien, leikkien ja ilmaisten. Pedagoginen dokumentointi toimi projekteissa kasvattajan työvälineenä. Projektit toteutettiin Laurean kehittämissopijaisen oppimisen (LbD) mallin mukaisesti integroimalla koulutus omaan työhön.

KOULUTUKSESSA TARKASTELETIIN MONILUKUTAITOA MONIAISTISUUDEN, TARINALLISUUDEN JA TAIDELÄHTÖISYYDEN KAUTTA

Kuvaan tässä osiossa, miten taidelähtöisyys moniaistisuus ja tarinallisuus toimivat koulutuksen keskeisinä työtapoina. Koulutus sisälsi kaksi toiminnallista työpajaa joista toisessa perehdyttiin monilukutaitoon tarinallisuuden ja moniaistisuuden keinoin ja toisessa opittiin digitaalisia menetelmiä toiminnallisesti ja taidelähtöisesti. Taidelähtöisyys, tarinallisuus ja moniaistisuus olivat läsnä monilukutaidon oppimisessa läpi koko koulutuksen.

Monilukutaitoa toiminnallisesti -työpajassa osallistujat pääsivät osallistumaan muun muassa aistipajaan, jossa monilukutaitoa opittiin aistipohjaiseen kokemiseen ja luomiseen pohjautuen. Oppiminen ilon ja leikin kautta on myös aistipajassa keskeistä. *Osallistuja on aistipajassa aktiivinen oppija, joka havainnoi, tutkii, sisäistää, tuottaa, kommunikoi ja jakaa oppimaansa.* Tämä työskentelytapa mahdollisti monilukutaidon oppimisen kaikille, riippumatta iästä tai kyvystä esimerkiksi sanalliseen kommunikaatioon. (Kuparinen ym. 2019.)

Monilukutaito on myös moninäkökulmaisuuksien oppimista. Tätä puolta monilukutaidosta opeteltiin koulutuksessa draaman ja tarinallisuuden kautta. Omat tulkinnat ja tarinat ovat tärkeä tapa jäsentää ympäröivää maailmaa ja toimia vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Yhdessä luotu tarina ja sen pohjalta syntynyt esitys antaa sekä katsojalle ja esiintyjälle mahdollisuuden maailman tarkasteluun monin eri tavoin. Monilukutaitoa voidaan kehittää

lasten tuottaman ja lapsille suunnatun kulttuurin avulla. Näistä esimerkkejä ovat lasten itsensä tekemät elokuvat, leikkilorut ja musiikkiesitykset. (OPH 2023.)

Koulutuksen aikana osallistujat suorittivat erilaisia tehtäviä. Yksi tehtävistä oli monilukutaidon miniprojektien toteuttaminen osallistujien omista lapsiryhmissä. Vaihtoehtoina olivat erilaisten pelien rakentaminen lasten kanssa, äänimaailmoihin tutustuminen, uutisten tekeminen, taidekuvan uusi tulkinta, äänimaisema, pelin tekeminen yhdessä ja supersankarien luominen. Monilukutaito kytkeytyi pienissä miniprojekteissa leikkiin ja luovaan moniaistiseen ilmaisuun. leikin ja innostavan yhteisen tekemisen lomassa monilukutaitoa tuli harjoiteltua monin eri tavoin.

Erityisesti aistien monipuolien tietoinen käyttö ja ympäristön havainnointiin herkiminen innosti lapsia ja aikuisiakin. Pienten ryhmässä (1-3-vuotiaat) erilaisiin äänimaailmoihin tutustuminen viritti moneen leikkiin ja seikkailuun ja ympäristön havainnointi juuri tuttujen ja tuntemattomienkin äänien kautta oli lapsista todella kiinnostavaa. Oman lähiympäristön havainnointi monilukutaidon keinoin avasi aivan uusia olottuvuuksia ja mielenkiintoisia keskusteluja arkisiin retkiin ja ulkoiluihin. Supersankariteema innosti monilukutaidon ja erilaisten ilmaisutapojen harjoittamiseen monin tavoin. Toisten tekemien töiden ja kuvien tarkastelu ja niiden äärellä pysähtyminen lisäsi yhteisöllisyyttä ja kehitti vuorovaikutustaitoja.

MONILUKUTAITO ON TÄYNNÄ MAHDOLLISUUKSIA

Monilukutaidolla on keskeinen merkitys yksilön hyvinvoinnille, oppimiselle, yhteiskuntaan kiinnittymiselle ja kulttuuriselle osaamiselle (Harmanen & Hartikainen 2019, 5). Koulutuksessa opimme miten erilaisin luovin, leikkilisin ja moniaistisin keinoin voimme opetella monilukutaitoa yhdessä lasten kanssa. Siinä samalla innostuimme yhteisestä seikkailusta, johon monilukutaidon ja digitaalisen ilmaisen mahdollisuudet meidät kuljettivat.

Monilukutaito avaa oven monenlaiseen oppimiseen. Monilukutaidon kautta meidän on mahdollisuus oppia tarkastelemaan oppimista laajemmin, luovemmin moniaistisemmin kuin aikaisemmin on ehkä totuttu. On tärkeää, että varhaiskasvatuksessa työskentelevät sekä myös vanhemmat ja kaikki lasten kanssa toimivat ovat tietoisia monilukutaidon ja digitaalisen ilmaisen merkityksestä ja mahdollisuuksista.

Monilukutaito harjaantuu jatkuvasti ollessamme vuorovaikutuksesta ympäristön kanssa. Tämän ymmärtäminen tarjoaa lapsille ja aikuisille jatkuvasti uusia innostavia yhteisen tutkimisen ja oppimisen paikkoja, jossa samalla rakennetaan uutta ainutlaatuista ymmärrystä ja tulevaisuutta.

Lähteet

Harmanen, M. & Hartikainen, M. (toim.) 2019. Monilukutaitoa oppimassa. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2.

Juutinen, J., Siippainen, A., Marjanen, J., Sarkkinen, T., Lundkvist, M., Mykkänen, A., Raitala, M., Rissanen, M.-J. & Ruokonen, I. 2021. [Pedagogisia jatkumoita ja ilmaisun iloa! Viisivuotiaiden pedagogiikka ja taito- ja taidekasvatuksen nykytila varhaiskasvatuksessa \(pdf\)](#). Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 9:2021.

Kumpulainen, K., Sintonen, S., Vartiainen, J., Sairanen, H., Nordström, A., Byman, J. & Renlund, J. 2018. [Kurittomat palaset-Monilukutaitoa opitaan ilolla](#). Helsingin yliopisto, Monilukutaitoa opitaan ilolla.

Kumpulainen, K. 2021. [Moninaistuva lukutaito-kaikkien oikeus \(pdf\)](#). Teoksessa: Nyt on monilukutaidon aika! Varhaiskasvatuksen Opettajien Liitto VOL. 2021. Viitattu 12.12.2023.

OPH. [Monilukutaito](#). Viitattu 20.11.2023.

Räsänen, M. 2019. Monilukutaito-Laajasta kulttuurikäsitteestä laajaan tekstikäsitteeseen. Teoksessa: Harmanen, M. & Hartikainen, M. (toim.). Monilukutaitoa oppimassa. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2.

[Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022](#). Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2022:2a. Viitattu 1.12.2023

**Copyright® tekijät ja
Laurea-ammattikorkeakoulu 2024
CC BY-SA 4.0, pl. kuva**

Tekijät:

Johanna Holmikari,
Laurea-ammattikorkeakoulu

Kuva: iStock, iStockin lisenssi